

על התערוכה של איה בן רון "Shift"

מיכל בן-נפתלי

"אחיות" של איה בן רון היא סדרת עבודות שיוצרת, החל בכותרתה, תיבת תהודה הקושרת בין אחיות המשפחה לאחיות המטפלות בחולים מכאן ולאחיות בבית המנזר מכאן. בן רון, העוסקת לאורך השנים בהיבטים שונים של המוסד הרפואי, או המנגנון הרפואי, מרבדת את הראייה שלה כבר באמצעות השם הזה. שכן, חרף הרציפות בין עבודות התערוכה ["אחיות", Still Life והסרט], אי-אפשר לומר שזוהי תערוכה על בתי חולים, ביקורת על המוסד הרפואי או אפילו פנומנולוגיה של מוסד זה. כוחה של התערוכה ברב-המשמעות של דימויי ובשאלות האקזיסטנציאליות שהיא מעוררת. זאת אינה היקסמות מוכרת של "אמנות" מ"מדע". בן רון אוספת את הניסיון שאגרה משך שנים דרך התבוננות מעמיקה בספרי רפואה [כאן, למשל, בסקיצות של מכונות הנשמה] כדי לחרוג מן הארטיקולציה הקטגורית אמנות-מדע, על כל האופציות שארטיקולציה זאת מאפשרת: החל באסתטיזציה של הפתולוגי וכלה בביקורת ביו-פוליטית. במובן זה, עולם הרפואה, העולם המהווה את נושא התערוכה, הוא עקרוני לה ואינו עקרוני לה כלל. הקדימות המוענקת לרפואה נובעת מכך שהיא בפשטות "קרובה" למה שמעניין את בן רון יותר ממה שניסיון היומיום מגלה או מאפשר להגדיל. עובדה זאת אינה נובעת ממניפולציה רפואית של החולים או מהפיכתם לאובייקטים. היא נובעת קודם-כל מפני שעולם זה מראה משהו בעל ערך על ההווייה האנושית החיה.

נשוב אפוא ל"אחיות". באמצעות תגליפים על דיקט מעץ, נפרש המרחב הפנימי הרחב של המחווה של בן רון, תחילה בדו-משמעות החלל שהיא מתארת. אכן, הוא נראה כבית חולים. ובכל זאת, המיטות ריקות. הן מוצעות בקפדנות, וכמו לא-נגועות. דומה כאילו האחיות עצמן מאושפזות שם. זהו חלל ריק המכיל את הזקוק, את מי שמפרש לכאורה מן החיים, אף כי התערוכה שואלת בצורות שונות היכן ככלות הכול ממוקמים החיים. ואפילו: מהם חיים?

האחות המצויה בלב בטריפטיכון, חמורה ושקטה כאחיותיה, קרובה לפיגורה הכריסטית, המנורה ממעל תלויה כצלב. אך הצלוב כאן אינו דמות שמקורות הנזק או הרדיפה שלה מצויים בחוץ. הכול מתחולל בפנים. קהילת האחיות נוטלת את מקומה של קהילת השוויון והאחוה של הבנים, בעולם שהתרוקן הן מחוק האב והן מן הסוציאליזציה של האחים. זו אינה עוד קהילה של הזדהות מימטית, שבה האחר הוא בן דמותו של הזהה. זו קהילה של שוני, שבה כל סובייקט עזובה לנפשה, מופרשת ומבודדת. אך מה שמושך את תשומת הלב, כאן ולכל אורך עבודות התערוכה, הן העיניים. הלבוש האחד, המדים הממושעמים, הידיים

המושטות אחורה כבמסדר, מותירים רק לעיניים מרחב של הבעה. אבל אלה הן עיניים עצומות תמיד, גועות בתבלול, לבנות וריקות, עיניים מלאכותיות הנראות כאיבר תותב שדן אותן להיכנס פנימה, עוד יותר פנימה. האחיות אינן מביטות זו בזו. גם האחות העומדת מול חלון ניצבת נוכח גבול אטום, שאינו משקף את החוץ. סדרת ה"אחיות" מזמנת לנו כניסה מופשטת למה שיהפוך בתערוכה לעיסוק קונקרטי יותר בחולי, אבל אל לנו לשכוח את המרחב הזה.

שרשרת ההוויה הגדולה והפרדוקסאלית של בן רון מגיעה לשיאה עם קרוסלת התינוקות המונשמים [Still Life], היכן שהחיים ניתנים ונלקחים כמעט בעת ובעונה אחת. משחק הילדות של סוסי העץ הנעים בסחרחורת, המתקשר בדרך כלל עם עונג פראי של לונה פארק, עם התנסות מוקדמת בהרפתקה, עם עמידה בכוחו של חוץ – הנחוזה על ידי ילדים כמעין כוח טבעי – אותה מוכנות ילדית לאובדן שליטה, לאי-שמירה על עצמך – הופך להיות משחקו של תינוק שאין לו שפה, תינוק שמשחק השליטה, הפורט דה, אינו המשחק המכונן של חייו. בתמונת החיים כחיי-מוות, שם המשחק אינו שליטה אלא חוסר שליטה. גם כאן, וביתר שאת מאשר בסדרת ה"אחיות", לדימוי יש תנועה אינהרנטית כמעט תיאטרלית. גם כאן ובצורה רדיקלית יותר, יסודית יותר מן האחיות המאופקות, מדובר בכניסה טראומטית לחיים, חיים שלכאורה אינם ראויים לשמם, חיי תינוקות שאינם מייללים, המנועים מן הגישה הסמיוטית אל הסדר הסמלי. תינוקות שנולדו לתוך היעדר שאין ביכולתם לייבב. הטראומה של הלידה מופעלת בצורה מועצמת על ידי מכונה מפלצתית ותינוקות מפלצתיים, יצורי כלאיים, שהמכונה הופכת להיות עוד איבר באבריהם.

מהם החיים? בכל גילויי החיים הנפרשים לנגד עינינו יש חיים, ולו אלמנטאריים. גם אצל העוברים שזה עתה נולדו ושכל קיומם מקופל בהנשמה מלאכותית. בכל גילוי יש מה שהיינו יכולים לכנות, תוך אדפטציה של מערכת המושגים שלנו, עשייה קצבית, אף אם הפעולות מונוטוניות וכמעט חסרות תנועה. לעתים קרובות אנו שומעים את הטענה המטילה ספק אם אלה חיים ראויים לשמם, או ערים לקובלנה הנוקבת של הסובייקט עצמו המעיד כי חייו אינם חיים. בן רון אינה מתעניינת באמירות האלה. היא מתמקדת באותם מצבים אנושיים שהשאלה במופעה הנורמטיבי כלל אינה מופיעה. איש מבין הדמויות כאן אינו אומר, או מבטא בדרך אחרת, שחייו אינם חיים. הוא חי ועמו חי מושג אחר של חיים, אופנויות אחרות של חיים. הרפואה אינה מוצגת אפוא בהכרח מצדה המניפולטיבי או הדמוני. היא מרחיבה עבורנו את שאלת החיים הראויים לשמם, מצדם האקזיסטנציאלי האל-אישי, זה שהקטגוריות של חוץ או פנים אינן מעסיקות אותו. זה שאינו עוסק בשאלות של פשר ומשמעות. החיים בנקודת האפס של עצם התרחשותם.